

მაია ქუჭიშვილი,
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ახალციხე, საქართველო,
ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
ელფოსტა: kukchishvilim@gmail.com

ლექსიკური სემანტიკის სწავლება სკოლაში და ასაკობრივი თავისებურებები

მოკლე შინაარსი

თანამედროვე საგანმანათლებლო სივრცეში ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ამოცანად რჩება ენობრივი კომპეტენციის გაძლიერება. ამ კომპეტენციის საფუძველს სწორედ სიტყვასთან გამართული, გააზრებული და მრავალგანზომილებიანი მუშაობა წარმოადგენს. მეტყველების განვითარება არ შეიძლება განვიხილოთ მხოლოდ გრამატიკული წესების, ან სიტყვათა მარაგის აკუმულაციის ჭრილში – აუცილებელია სემანტიკური დიფერენცირების, ლექსიკური კავშირების და მნიშვნელობის ველის გააზრებული სწავლება ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში.

ლექსიკური სემანტიკის სწავლება გულისხმობს, როგორია ენაში სიტყვების მნიშვნელობა; როგორ იცვლება ეს მნიშვნელობა კონტექსტის მიხედვით და როგორ ურთიერთქმედებენ სიტყვები ერთმანეთთან აზრის გადმოსაცემად.

სტატიაში გაანალიზებულია ლექსიკური სემანტიკის სწავლების ხერხები; ასევე, როგორ უნდა ვასწავლოთ სიტყვის სემანტიკა ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლაში, როგორ გავითვალისწინოთ ასაკობრივი თავისებურებები, როგორ ჩამოვაყალიბოთ ლექსიკური ველი და როგორ დავეხმაროთ მოსწავლეს ენის სისტემურობის გააზრებაში.

სიტყვის სემანტიკის სწავლება ეხმარება მოსწავლეს ღრმად გაიაზროს ენა, სწორად გამოიყენოს სიტყვები და გაითავისოს მათი მრავალმნიშვნელოვნება თუ ემოციური შეფერილობა, რაც კომუნიკაციას ხდის უფრო მდიდარსა და ეფექტურს.

საკვანძო სიტყვები: მეტყველების განვითარება; ლექსიკური სემანტიკა; ლექსიკური კავშირები; ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლა; ასაკობრივი თავისებურებები.

Maia Kukchishvili,
Samtskhe-Javakheti State University,
Akhaltsikhe, Georgia,
Doctor of Philology, Associate Professor,
Email: kukchishvilim@gmail.com

TEACHING LEXICAL SEMANTICS AT SCHOOL AND AGE-SPECIFIC FEATURES

Abstract

In the modern educational space, one of the priority tasks remains the strengthening of linguistic competence. The basis of this competence is precisely the correct, thoughtful and multidimensional work with words. The development of speech cannot be considered only in terms of grammatical rules or the accumulation of vocabulary - it is necessary to teach semantic differentiation, lexical connections and the field of meaning in a comprehensive school.

Teaching lexical semantics involves understanding the meaning of words in a language; how this meaning changes depending on the context and how words interact with each other to convey meaning.

The article analyzes the methods of teaching lexical semantics; as well as how to teach word semantics in a comprehensive school, how to take into account age characteristics, how to form a lexical field and how to help students understand the systematics of the language.

Teaching word semantics helps students to deeply understand language, use words correctly, and grasp their multiple meanings and emotional connotations, which makes communication richer and more effective.

Keywords: Speech development; lexical semantics; lexical connections; general education school; age characteristics.

შესავალი: ლექსიკური სემანტიკის სწავლება გულისხმობს, რა დატვირთვა აქვს ენაში სიტყვების მნიშვნელობას; როგორ იცვლება ეს მნიშვნელობა კონტექსტის მიხედვით და რა კავშირი აქვთ მათ ერთმანეთთან აზრის გადმოსაცემად.

ლექსიკური სემანტიკის სწავლება მოიაზრებს სიტყვის მნიშვნელობის ანალიზს, რაც თავის მხრივ გულისხმობს სიტყვების ძირითად (დენოტაციურ) და დამატებით (კონოტაციურ) მნიშვნელობებს; სიტყვების კონტექსტუალურ გამოყენებას - სხვადასხვა კონტექსტში ერთი და იგივე სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობების განსაზღვრას; პოლისემიას და ჰომონიმias - სიტყვების მრავალმნიშვნელოვნებისა (პოლისემია) და ჟღერადობით ერთნაირი, მაგრამ განსხვავებული მნიშვნელობის მქონე სიტყვების (ჰომონიმია) გამოყენებას; ასევე, თუ როგორ იწვევს სიტყვა კონკრეტულ ემოციებს, ასოციაციებს ან კულტურულ მნიშვნელობებს; გასათვალისწინებელია სიტყვათშექმნის საშუალებები - თუ როგორ წარმოიქმნება ახალი სიტყვები და მნიშვნელობები ენაში; სიტყვის სემანტიკა გულისხმობს აზრის გადმოცემას - ზუსტად და მრავალფეროვნად გამოხატოს აზრები, სენტიმენტები და ინფორმაცია; კომუნიკაციის ეფექტურობას - უზრუნველყოფს სიტყვის სწორი გაგება და ურთიერთგაგება მეტყველებაში; ენობრივ განვითარებას, რაც ხელს უწყობს ენის მუდმივ განვითარებასა და გამდიდრებას ახალი მნიშვნელობებითა და ასოციაციებით; კულტურული იდენტობის გამოხატვას, რაც ასახავს ენისა და საზოგადოების კულტურულ თავისებურებებს, ტრადიციებსა და ღირებულებებს.

სიტყვის მნიშვნელობა და მისი სტრუქტურა: სიტყვის სემანტიკური განზომილება მრავალშრიანია. მისი ბირთვი, ანუ ლექსიკური მნიშვნელობა, დაკავშირებულია სიტყვასთან ასოცირებულ განცდებთან, შეფასებებთან, კონტექსტებთან.

ენათმეცნიერთა აზრით, მნიშვნელოვანი არ არის მხოლოდ ფიქსირებული მოცემულობა, არამედ – ფუნქციური კონსტრუქცია, რომელიც აქტიურდება კონტექსტით.

სიტყვის მნიშვნელობა შეიძლება განვიხილოთ როგორც:

- დენოტაციური – პირდაპირი მნიშვნელობა
- კონოტაციური – ემოციური, ღირებულებითი შეფერილობა
- სტილისტური – სიტყვის გამოყენება ტექსტის ტიპის მიხედვით

ლექსიკური ველის თეორია: ლექსიკური ველი განისაზღვრება სიტყვათა ერთობლიობად, რომელიც ერთი კონცეპტუალური

ცენტრის გარშემო აზრობრივად ჯგუფდება. ლექსიკური ველები ქმნიან ენის სემანტიკურ სისტემას და ეხმარებიან მომხმარებელს აზრის კოდირებასა და გაგებაში.

ლექსიკური ველის ელემენტები შესაძლოა განსხვავდებოდნენ:

- მნიშვნელობის ინტენსივობით (მაგ.: უყვარს – აფასებს – აღმერთებს)
- ემოციური ტონით (მაგ.: მამაცი – თავზეხელაღებული)
- გამოყენების სფეროთი (მაგ.: საუბრის ენა – ნეიტრალური – მაღალი სტილი)

სწავლების სტრატეგიები სემანტიკური სისტემების ფარგლებში: თანამედროვე მეთოდოლოგია გვთავაზობს ენობრივი ერთეულების სწავლების შემდეგ მიდგომებს:

- კონტექსტზე დაფუძნებულ სწავლებას
- კონტრასტულ ანალიზსა და ლექსიკურ შეხვედრებს
- ვიზუალურ სტრუქტურებს: აზრობრივი რუკას, ლექსიკური ხეს;
- ინტერაქტიულ დავალებებსა და ტექსტზე მუშაობას.

პრაქტიკული ნაწილში შევხებით ასაკობრივ თავისებურებებს. გასათვალისწინებელია ასაკზე მორგებული სტრატეგიები

1. I–IV კლასი – სიტყვასთან პირველი გაცნობა

ამ ეტაპზე მოსწავლეს სჭირდება ვიზუალური, ქმედებითი და თამაშით შემეცნებითი მიდგომები.

მეთოდები, რომლებიც უნდა იქნეს გამოყენებული:

- თემატური კარტები (ცხოველები, ფერები, ოჯახი)
- სიტყვების დაჯგუფება მარტივი თემის გარშემო
- სურათის მიხედვით სიტყვების ამოცნობა და თხრობა

მთავარი ამოცანაა – სიტყვის შინაგანი ხედვის განვითარება და პირველი ლექსიკური ველების ფორმირება.

I–IV კლასის მოსწავლისთვის მნიშვნელოვანია სიტყვათა ასოციაცია, მისი ძირითადი მნიშვნელობის გაგება და თემატური ჯგუფების ჩამოყალიბება.

მაგალითისთვის:

სავარჯიშო 1: „ვის /რას ვხედავ?“

ინსტრუქცია: დააკვირდი სურათს და დაასახელე რაც შეიძლება ბევრი სიტყვა. შემდეგ დააჯგუფე ისინი:

– ადამიანები, ცხოველები, საგნები, მოქმედებები.

მაგალითად: პიკნიკი ტყეში (სურათი)

შედეგი:

- ადამიანები: ბიჭი, გოგო
- ცხოველები: ძაღლი
- საგნები: კალათი, ხილი
- მოქმედებები: სეირნობს, ჭამს, სვამს, თამაშობს

სავარჯიშო 2: „სიტყვის ოჯახი“

ინსტრუქცია: აირჩიე ერთი სიტყვა და შეავსე ცხრილი შესაბამისი მნიშვნელობით

მთავარი სიტყვა სად ვხედავთ? რას აკეთებს? რა ჰგავს მას?

კატა	სახლში	კნავის	ვეფხვს
მზე	ცაში	ანათებს	ნათურას

ამ ტიპის სავარჯიშოებით მოსწავლე სწავლობს თემატურის ასოციაციების შექმნას.

2. V–VI კლასის მოსწავლეებისთვის მნიშვნელოვანია სიტყვის სემანტიკური ველის გააზრება.

ამ ასაკში მოსწავლე მზადაა კონტექსტურ და სტილისტურ დაკვირვებაზე.

მეთოდები, რომლებიც შეგვიძლია გამოვიყენოთ:

- პოლისემიური სიტყვების გაანალიზება კონტექსტით

- ემოციური შეფერილობის დიფერენცირება (მაგ: სითამამე – თავხედობა)

- ლექსიკური რუკის შედგენა თემაზე: „დედა“, „მეგობრობა“, „სიძამაცე“

მოსწავლე სწავლობს, რომ ერთი სიტყვა განსხვავებულია სხვადასხვა ვითარებაში. უყალიბდება ენობრივი შეგრძნება.

V–VI კლასი: პოლისემია, სინონიმია, მნიშვნელობის შრეები

სავარჯიშო 3: „ერთი სიტყვის – ორი მნიშვნელობა“

ინსტრუქცია: წაიკითხე წინადადებები და გაარკვიე, ერთი და იგივე სიტყვა გამოიყენება თუ არა განსხვავებული მნიშვნელობით:

ა) ბავშვმა წყალი იატაკზე დაღვარა.

ბ) მშემ სხივი დაღვარა მთაზე და გაანათა სოფელი.

ან კიდევ მაგალითისთვის:

ა) გული სტკივა

ბ) გული დასწყდა

გ) გული აუწყდა

→ სიტყვა „დაღვარა“ „გული“ და სხვადასხვა კონტექსტში განსხვავებულად აღიქმება.

მოსწავლე სწავლობს კონტექსტურ გარჩევას და სიტყვის მრავალმნიშვნელოვან ფუნქციურ გამოყენებას განსხვავებულ კონტექსტში.

სავარჯიშო 4: „სიტყვის რუკა“

ინსტრუქცია: სიტყვა „მეგობრობა“ მოათავსე ცენტრში. მის გარშემო ჩაწერე:

- სამი სინონიმი;
- სამი მოქმედება, რაც ამ სიტყვასთანაა დაკავშირებული.
- ერთი ანტონიმი;
- ერთი ფრაზეოლოგიზმი.

მაგალითი:

→ მეგობრობა

- სინონიმები: მეგობრობა, ძმობა, სიახლოვე
- მოქმედებები: ეხმარება, იცავს, იზიარებს
- ანტონიმი: მტრობა
- ფრაზეოლოგიზმი: მეგობრობა გზად და ზიდად; მეგობრები ერთმანეთს თვალდახუჭული ენდობიან

3. VII–IX კლასი – ტექსტური და სტილისტური ანალიზი

ამ ეტაპზე სწავლება უკვე გულისხმობს:

- სიტყვის კონოტაციური და კულტურულ-სოციალური მნიშვნელობის გააზრებას
 - ტექსტის სტილისტურ გარდაქმნას ლექსიკის საშუალებით
 - ფრაზეოლოგიზმების სემანტიკურ ანალიზს
- მეთოდები:

- ტექსტიდან ლექსიკური ველის ამოღება (მაგალითად, თემაზე – ღირსება)

- სინონიმების გამოყენებით ტექსტის ემოციური ელფერის შეცვლა

- მეტაფორული სტრუქტურების იდენტიფიცირება და ინტერპრეტაცია

მოსწავლე ეუფლება ენის ფუნქციურ და კულტურულ განზომილებებს. სწავლობს კრიტიკულ ანალიზს.

VII–IX კლასი: ლექსიკური ველის ანალიზი, სტილისტიკა, ფრაზეოლოგიზმები

სავარჯიშო 5: „სტილისტური გარდაქმნა“

ინსტრუქცია: გადაწერეთ ტექსტი ისე, რომ ტექსტი გახდეს უფრო მხატვრული. გამოიყენეთ ემოციური ლექსიკა და სინონიმები.

ტექსტი:

„მოსწავლეები სკვერში სხედან. საუბრობენ. ერთი კითხულობს წიგნს.“

შესაძლო გარდაქმნა:

„მზიან სკვერში მოსწავლეები გატაცებით საუბრობდნენ. ერთ-ერთი, გარშემომყოფთაგან გამორჩეული, დაფიქრებული იჯდა და ჩადირული იყო წიგნის სამყაროში.“

მოსწავლე სწავლობს სტილისტურ იარაღთა გამოყენებას და სიტყვების შერჩევით ტექსტის განწყობის შეცვლას.

სავარჯიშო 6: „ლექსიკური ველი ტექსტიდან“

ინსტრუქცია: წაიკითხე ტექსტი და ამოარჩიე სიტყვები, რომლებიც დაკავშირებულია თემასთან - „სიცივე“.

ტექსტი:

„ქარი მძლავრად ქროდა. ცა მოიღრუბლა. ბავშვები შიშით გასცქეროდნენ ყინულისვით თეთრ ქუჩას...“

შესაძლო პასუხი: სიცივე, ყინული, ქარი, მოიღრუბლა, თეთრი, შიში.

მოსწავლე სწავლობს ლექსიკური ველის ამოცნობას და მნიშვნელობის ჯგუფებად დაყოფას.

სავარჯიშო 7: ფრაზეოლოგიზმების ინტერპრეტაცია

ინსტრუქცია: აირჩიე ერთი ფრაზეოლოგიზმი, დაწერე მისი მნიშვნელობა და შემდეგ ერთი მაგალითი.

მაგალითი:

→ ცხვირი არ ჩამოუშვია

– სიტყვიერი მნიშვნელობა: არ დანებდა, არ დაღონდა
– ტექსტი: „მიუხედავად მარცხისა, ნიკას ცხვირი არ ჩამოუშვია და შეჯიბრებაზე დაბრუნდა.“

დასკვნა: სიტყვის სემანტიკის სწავლება მხოლოდ ლექსიკური მარაგის გამდიდრების საშუალება არ არის. ის არის მოსწავლეებში აზროვნების, ტექსტის გააზრებისა და სტილისტური მგრძნობელობის განვითარება. მოსწავლის ენობრივი კომპეტენცია ყალიბდება თანმიმდევრული, ასაკზე მორგებული სტრატეგიების მეშვეობით, რომელიც ეტაპობრივად აყალიბებს ლექსიკურ ველთან ურთიერთობის უნარს.

სწავლება, რომელიც ეფუძნება სიტყვათა აზრობრივ კავშირებს, კონტექსტს, ემოციურ შეფერილობასა და ტექსტურ ფუნქციას, ქმნის არა მხოლოდ ენის, არამედ თვითაზროვნების სტრუქტურასაც.

სიტყვის სემანტიკის სწავლება მოიცავს:
მნიშვნელობის ანალიზს: სიტყვების ძირითადი (დენოტაციური) და დამატებითი (კონოტაციური) მნიშვნელობების შესწავლას.

კონტექსტუალურ გამოყენებას: სხვადასხვა კონტექსტში ერთი და იგივე სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობების განსაზღვრას.

პოლისემიას და ჰომონიმიას: სწავლება სიტყვების მრავალმნიშვნელოვნებისა (პოლისემია) და ჟღერადობით ერთნაირი, მაგრამ განსხვავებული მნიშვნელობის მქონე სიტყვების (ჰომონიმია) შესახებ.

ასოციაციებს: როგორ იწვევს სიტყვა კონკრეტულ ემოციებს, ასოციაციებს ან კულტურულ მნიშვნელობებს.

სიტყვათმქმნის საშუალებებს: როგორ წარმოიქმნება ახალი სიტყვები და მნიშვნელობები ენაში.

სიტყვის სემანტიკის ძირითადი ფუნქცია:

აზრის გადმოცემა: იგი ეხმარება მოსწავლეს ზუსტად და მრავალფეროვნად გამოხატოს აზრები, სენტიმენტები და ინფორმაცია.

კომუნიკაციის ეფექტურობა: უზრუნველყოფს სწორ გაგებასა და ურთიერთგაგებას მეტყველებაში.

ენობრივი განვითარება: ხელს უწყობს ენის მუდმივ განვითარებასა და გამდიდრებას ახალი მნიშვნელობებითა და ასოციაციებით.

კულტურული იდენტობის გამოხატვა: ასახავს ენისა და საზოგადოების კულტურულ თავისებურებებს, ტრადიციებსა და ღირებულებებს.

სიტყვის სემანტიკის სწავლება ეხმარება მოსწავლეს ღრმად გაიაზროს ენა, სწორად გამოიყენოს სიტყვები და გაითავისოს მათი მრავალმნიშვნელოვნება თუ ემოციური შეფერილობა, რაც კომუნიკაციას ხდის უფრო მდიდარსა და ეფექტურს.

გამოყენებული ლიტერატურა

აბაშიძე, ნ. (2012). „პარონიმული ატრაქცია და მისი შეპირისპირებით-ტიპოლოგიური კვლევა ფრანგულ და ქართულ ენებში“. სადისერტაციო ნაშრომი, ბათუმი.
https://bsu.edu.ge/text_files/ge_file_3504_1.pdf

არაბული, ა. (2008). ქართული მეტყველების კულტურა.
<https://interesi.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/03/e1839be18394e183a2e183a5e18395e18394e1839ae18394e18391e18398e183a1-e18399e183a3e1839ae183a2e183a3e183a0e18390.pdf>

გამყრელიძე, თ., ზ. კიკნაძე, ი. შადური, და ნ. შენგელაია (2008). თეორიული ენათმეცნიერების კურსი. თბილისი.
<http://science.org.ge/old/books/Gamkrelidze%20book.pdf>

მარგალიტაძე, თ. (2021). ლექსიკოგრაფიის შესავალი. თბილისი.
<https://digitallibrary.tsu.ge/book/2024/Apr/books/margalitadze-leksikographiis-shesavali.pdf>

Nation, I. S. P. (2001). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001269892.pdf>

Thornbury, S. (2002). How to Teach Vocabulary. Harlow: Longman.
<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2635931>

ფოჩხუა, ბ. (1974). ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბილისი.

References

Abashidze, N. (2012). "Paronymic Attraction and Its Comparative-Typological Study in French and Georgian Languages." Dissertation, Batumi. https://bsu.edu.ge/text_files/ge_file_3504_1.pdf [In Georgian]

Arabuli, A. (2008). Georgian Speech Culture. <https://interesi.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/03/e1839be18394e183a2e183a5e18395e18394e1839ae18394e18391e18398e183a1-e18399e183a3e1839ae183a2e183a3e183a0e18390.pdf> [In Georgian]

Gamkrelidze, T., Z. Kiknadze, I. Shaduri, and N. Shengelaya (2008). A Course in Theoretical Linguistics. Tbilisi. <http://science.org.ge/old/books/Gamkrelidze%20book.pdf> [In Georgian]

Margalitadze, T. (2021). Introduction to Lexicography. Tbilisi. <https://digitallibrary.tsu.ge/book/2024/Apr/books/margalitadze-leksikographiis-shesavali.pdf> [In Georgian]

Nation, I. S. P. (2001). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press. <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001269892.pdf>

Pochkhua, B. (1974). Lexicology of the Georgian Language. Tbilisi. [In Georgian]

Thornbury, S. (2002). How to Teach Vocabulary. Harlow: Longman. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2635931>